

Groeneveldt in Voorschoten

Tekst ter gelegenheid van de expositie Pieter Groeneveldt, Historisch Museum Voorschoten, november 2006

Olivier Nieuwenhuysse, Robbert de Vries, Joop Schipper, Renske Dooijes

Structuur van de tekst:

1. Introductie
2. De Voorschotense keramist Pieter Groeneveldt
3. Groeneveldt in Voorschoten
4. Even voorstellen ... Henk Breuker
5. Siervazen en bloemstukken
6. De groeiende collectie van het Historisch Museum Voorschoten
7. Het PG project

Groeneveldt in Voorschoten

1. Introductie

De Voorschotense keramist en kunstenaar Pieter Groeneveldt (Batavia 1889 - Voorschoten 1982) heeft de afgelopen jaren een trouwe schare bewonderaars verworven, en zijn aardewerk wordt inmiddels zeer actief verzameld. Ook het Historisch Museum Voorschoten timmert ijverig aan de weg. Sinds de oprichting in 2003 heeft het museum in korte tijd een imposante collectie keramiek van Groeneveldt verworven. Het museum hoopt deze collectie in de toekomst te kunnen uitbreiden om daarmee deze kunstenaar in diens eigen woonplaats de eer te geven die hem toekomt. Toch weten we over de man en zijn werk maar erg weinig. Na aanvankelijke waardering in het begin van zijn carrière, heeft Groeneveldt als kunstenaar nooit de reputatie gekregen die sommige andere Nederlandse keramisten en toegepaste kunstenaars wel wisten te verwerven. Er bestaan geen overzichtsartikelen of catalogi van museumexposities, en er is vrijwel niets over Groeneveldt geschreven in kranten, tijdschriften of kunsthistorische beschouwingen. Na zijn overlijden is bovendien erg veel persoonlijk documentatiemateriaal verloren gegaan. Pieter Groeneveldt blijft een mysterie - tot grote frustratie van vele verzamelaars en liefhebbers van zijn werk. Het "Pieter Groeneveldt Project" wil hierin verandering brengen. Graag stellen we onszelf en het project aan u voor, en geven we een overzicht van Groeneveldts leven en werk zoals we dat hebben weten te reconstrueren. Tegelijkertijd hopen we u hiermee een korte toelichting te kunnen geven op de huidige expositie in het Historisch Museum Voorschoten.

2. De Voorschotense keramist Pieter Groeneveldt

Wat weten we van het leven van Pieter Groeneveldt? Groeneveldt werd in 1889 geboren in Batavia, in het toenmalige Nederlands-Indië, in een goed milieu: zijn vader had als hooggeplaatste bestuurder een goede betrekking bij de overheid. Als klein jongetje kwam hij naar Nederland. Verder is van zijn jonge jaren vrijwel niets bekend. Later zal Groeneveldt in interviews veel van zijn artistieke belangstelling toeschrijven aan een "Chinese grootmoeder"; ons is echter niets bekend van enige oosterse afstamming. De jonge Pieter Groeneveldt volgde de opleiding tot portretschilder aan de Rijksacademie te Amsterdam. Tot zijn docenten behoorden de kunstenaars A.J. Derkinderen en N. van der Waay. Ook studeerde hij enige tijd in Parijs.

Na zijn afstuderen ontplooidde hij zich met een breed artistiek repertoire, al zijn ons tot op heden uit deze vroege periode geen werken overgeleverd. Uit onze bronnen blijkt dat Groeneveldt zich richtte op portretschilderen, beeldhouwen, aquarelleren, en het beschilderen van stoffen en sierpanelen. Ook heeft hij hoogstwaarschijnlijk toen al poëzie geschreven. Het artistiek schikken van bloemstukken had al vroeg zijn belangstelling: een voorliefde die hij zijn hele leven zou behouden en die als een rode draad door zijn artistieke werk zou lopen.

Zijn belangstelling voor de toegepaste kunst en het bloemschikken hebben mogelijk een rol gespeeld bij zijn beslissing zich voornamelijk te gaan richten op het vervaardigen van sieraardewerk voor bloemstukken en kamerplanten, waaronder cactussen. In 1923 opende Groeneveldt zijn eigen bloemenwinkel, *Sheherezade*, aan het Haagse Noordeinde. Hier richtte hij zijn eigen exposities in van bloemstukken, gerangschikt in door hemzelf vervaardigd sieraardewerk, in een moderne, op de Japanse kunst georiënteerde stijl. Om dat aardewerk te kunnen maken trad hij naar alle waarschijnlijkheid in 1923 in dienst bij de Tegel- en Fayencefabriek Amphora te Oegstgeest. Een hardnekkig gerucht is dat hij in die tijd bij Amphora draailessen zou hebben gevolgd van de bekende pottenbakker Gerrit de Blanken; hiervoor zijn echter vooralsnog geen harde bewijzen te vinden. Het vroegste aardewerk dat we van Groeneveldt kennen dateert uit deze "Amphora" periode. Niet veel later, in 1925, opende hij zijn eerste eigen atelier in Wassenaar, dat hij in 1927 naar Voorschoten verplaatste. De jonge

Groeneveldt mocht zichzelf rekenen tot één van de aanstormende talenten binnen de Nederlandse moderne toegepaste kunst. Toen in 1924 de Bond voor Kunst in Industrie (BKI) werd opgericht, werd Groeneveldt dan ook vrijwel meteen lid. Hij kreeg zeer goede pers en zijn werk kreeg een erg lovende bespreking in het beroemde overzichtswerk *Pottenbakkerskunst* uit 1927 van Prof. H.E. van Gelder.

De pottenbakker Groeneveldt woonde aanvankelijk in Den Haag, maar enige jaren later verhuist hij naar Voorschoten, naar de Papenlaan. Zijn huis lag direct aan de rand van het bedrijventerrein de Dobbewijk waar ook de aardewerkfabriek stond. Vanuit zijn woonkamer keek Groeneveldt uit over ongerepte weilanden; in zijn aquarellen en op zijn met de hand beschilderde tegels en vazen komen deze landelijke invloeden terug. Van de wederwaardigheden in de fabriek tijdens de vooroorlogse jaren weten we weinig. Ook is uit deze periode opnieuw niet veel van Groeneveldt zelf bekend.

De Tweede Wereldoorlog was geen gemakkelijke tijd. De werknemers kregen te maken met de Duitse *Arbeitseinzatz*. De toevoer van essentiële grondstoffen voor de keramiekproductie kwam aan het eind van de oorlog vrijwel geheel stil te liggen. Ook werd de fabriek in 1941 getroffen door een grote brand, die een deel van de werkplaats in de as legde. Ondanks de zware tijd draaide de productie door, zeker tijdens de eerste oorlogsjaren. Waarschijnlijk dateert een aantal prachtige modellenboeken met foto's uit deze "oorlogperiode". Direct na de oorlog stimuleerde de regering met noodmaatregelen de kunstnijverheid, om de schaarste aan gebruiksgoederen in het naoorlogse Nederland tegemoet te komen; hierdoor ging de fabriek over op het vooral produceren van seriematig gemaakt gebruiksaardewerk. Waarschijnlijk moeten we de bekende stoofpotten uit de FORTA-serie in deze tijd dateren.

Later na de oorlog veranderde de productie ingrijpend. Nieuwe vormen, technieken en glazuurcombinaties en -samenstellingen deden hun intrede. Groeneveldt mocht zich eind jaren '50 waarschijnlijk met terechte trots de uitvinder noemen van het "travertijn"-effect, een belangrijk stijkenmerk van de naoorlogse productie van Groeneveldt. Weerbarstige, gruisige glazuren met een ruw, korstig of schuimend oppervlak zijn kenmerkend voor de naoorlogse periode, maar ook de subtielere glazuren als 'Perzisch blauw' en 'Perzisch roze'.

Maar voor ambachtelijke aardewerkfabrieken als die van Groeneveldt braken in de jaren '60-'70 zware tijden aan. De vraag naar ambachtelijke vervaardigde - en dus relatief kostbare - producten nam af, terwijl tegelijkertijd de markt overspoeld raakte door goedkoop aardewerk uit het buitenland. Met name de concurrentie met het modieuze 'Made in West Germany' aardewerk dwong de fabriek de productietechnieken aan te passen: minder handgemaakt sieraardewerk of unica werden vervaardigd, en de fabriek ging meer en meer over op het in serie gemaakte massaproduct. De fabriek nam steeds meer haar toevlucht tot aardewerkproductie met behulp van mallen en persen. Er kon hierdoor sneller en goedkoper gewerkt worden: uit deze laatste periode stammen de massa-geproduceerde bloembakjes en 'cilindervazen'. Vanzelfsprekend ging dit ten koste van de artistieke kwaliteit waar het Groeneveldt in eerste instantie allemaal om begonnen was. Hoewel zijn medewerkers het onderste uit de kan haalden om de fabriek draaiend te houden, trok de gedesillioneerde Groeneveldt zich geleidelijk terug uit de dagelijkse gang van zaken van de fabriek. De kunstenaar begon inmiddels ook op leeftijd te komen. In 1973 viel het doek. De fabriek was failliet en werd overgenomen door de familie Delfos.

De ondergang van zijn fabriek moet zwaar geweest zijn. Maar toch zijn de laatste tien jaar van het leven van Pieter Groeneveldt niet alleen gelukkiger op het persoonlijke vlak, maar ook vruchtbaar in artistiek opzicht. Uit zijn gedichten, maar ook uit interviews uit deze periode spreekt een zekere weemoed naar wat voorbij is, maar ook optimisme en levensvreugd. Ontdaan van de dagelijkse last van de commerciële aardewerkproductie, kan Groeneveldt zich eindelijk weer richten op wat hij het liefste doet: het maken van keramische unica. Thuis had hij de beschikking over een bescheiden atelier met oven. Met hulp van zijn nieuwe vaste levensgezel, Jacques Huysen, ontwikkelt Groeneveldt in zijn laatste jaren een unieke, zeer herkenbare stijl. De

inmiddels hoogbejaarde kunstenaar toont zich in zijn dekselpotten en vazen-op-voet de absolute meester. Uit het grillige late werk spreekt een buitengewone beheersing van het ambacht en een enorme stilistische expressie. Groeneveldt heeft in deze tijd weer met enige regelmaat tentoonstellingen in Voorschoten en omgeving, in gemeentehuizen, bibliotheken en bankgebouwen. In 1979, ter ere van zijn 90^e verjaardag, is er in de Openbare Bibliotheek van Voorschoten een speciale (verkoop-)tentoonstelling georganiseerd. Hier presenteerde zijn levenspartner Huyser ook het in eigen beheer uitgegeven bundeltje met gedichten van de kunstenaar. Op 19 Oktober 1982 is Pieter Groeneveldt overleden, op de eerbiedwaardige leeftijd van 93 jaar.

3. Groeneveldt in Voorschoten

Groeneveldt heeft een bescheiden doch niet verwaarloosbaar stempel gedrukt op de moderne ontwikkeling van de gemeente Voorschoten. In de jaren '20 van de vorige eeuw was Groeneveldt een van de eersten die een werkplaats oprichtten in het industriële bedrijventerrein aan de overzijde van de spoorlijn Leiden - Den Haag: het gebied dat nu de Dobbewijk is.

De straat - de Donklaan - waaraan de fabriek gevestigd is, is genoemd naar een oude boerderij uit de 17^e eeuw, de *Donkwoning*. Van oudsher was dit een landelijk gebied, de Oranjepolder, gelegen tussen Voorschoten en Wassenaar. In de 16e en 17e eeuw werden er misdadigers en raddraaiers berecht: oude kaarten laten galgen zien... De daarbij gelegen Papenlaan behoort tot de oudste wegen van Voorschoten en deze komt al voor op kaarten uit de 14e eeuw als verbindingsweg tussen Wassenaar en Voorschoten.

In 1843 werd de spoorlijn Amsterdam - Den Haag aangelegd en kreeg Voorschoten een station. Het gebied waar later de Dobbewijk zou ontstaan kwam hierdoor -in het perspectief van veel Voorschotenaars- aan de "andere kant" te liggen. Deze tegenstelling is misschien nooit geheel verdwenen; toen in de oorlogsperiode in de Dobbewijk de buurtvereniging "Recht door Recht" werd opgericht, was dit deels ingegeven door het gevoel bij veel bewoners van de Dobbewijk niet geheel mee te tellen bij de rest van Voorschoten. Ofschoon tegelijk met de aanleg van de spoorlijn ook de Papenlaan was bestraat, verwaarloosde deze oude verbindingsweg aanvankelijk. Begin jaren '20 voelde de gemeente zich zelfs genoodzaakt deze straat officieel voor publiek af te sluiten. Halverwege de jaren '20 echter werd de ontsluiting van dit gebied verbeterd. Er kwam een nieuwe bestrating die beter bestand was tegen het gestaag toenemende verkeer, en in 1923 werd een nieuwe brug geopend over de Dobbewatering. En in 1927 vestigde Pieter Groeneveldt dus zijn atelier aan de Donklaan, op eigen grond.

Aanvankelijk was het aardewerkatelier van Groeneveldt hier vrijwel de enige activiteit. Pas enkele jaren daarna, tussen 1928 en 1933, werden aan de Donklaan de eerste woningen gebouwd, met daarbij buurtvoorzieningen zoals een bakker en een melkboer. Naast de fabriek van Groeneveldt vestigden zich enkele andere artistieke werkplaatsen in de omgeving. Weverij het Paapje had hier vanaf 1930 een werkplaats voor bedrukte en geweven stoffen en tapijten. Ofschoon we niet veel weten van het Paapje in zijn Voorschotense periode - het bedrijfsarchief is vernietigd bij de verhuizing naar Oldenzaal in 1984 - weten we dat tussen Groeneveldt en het Paapje contacten bestonden. Verder was er een meubelfabriek in de buurt en direct achter het station de cactuskwekerij Filices gevestigd. In 1944 gaf de gemeente toestemming aan een plan de industriële bebouwing fors uit te breiden en ontstond de gemengd industriële-woonwijk die wij nu kennen als de Dobbewijk.

Bijna een halve eeuw, van 1927 tot 1973, heeft de fabriek van Groeneveldt brood op de plank geboden aan een grote groep draaiers, glazuurders, ontwerpers, vormgevers, verkopers en boekhouders, in een steeds wisselende samenstelling. In hoogtijdagen stonden er meer dan twintig personen op de loonlijst. De fabriek van Groeneveldt is niet meer, maar het gebouw bestaat nog steeds. Wie vanuit Voorschoten de stoptrein pakt vanaf Den Haag naar Leiden, ziet vlak nadat de trein Voorschoten heeft verlaten aan de linkerzijde langs de spoorbaan het gebouw

liggen. Het gebouw is er nog steeds, al vinden er de laatste jaren weinig activiteiten meer plaats. Momenteel huist er de aardewerkfabriek van Delfos. Maar de naam Groeneveldt prijkt nog altijd op de gevel.

De oorspronkelijke fabriek bestond uit een grote loods en een aangrenzend gebouw waar turf lag opgeslagen, de brandstof waarmee de ovens werden gestookt. De bevoorrading van de fabriek gebeurde via een aangrenzend terrein, dat direct naast de spoorlijn lag. In de in 1941 uitgebreide fabriek vonden de verschillende stappen van het productieproces plaats. Op de begane grond prepareerden werknemers de klei, en mengden zij de glazuren: dit laatste was met veel geheimzinnigheid omgeven. Op de begane grond was ook het kantoor. Op de bovenverdieping, bij ramen op het zuiden, zat een aantal draaiers achter elkaar op werkbanken met draaischijven. In de aangrenzende ruimtes werden de potten en vazen gedroogd, en waren andere werknemers bezig met het boetseren van drie-dimensionale plastiekjes.

De werknemers hadden elk een eigen taak. De meest ervaren draaiers maakten de moeilijkste (hoogste!) vormen, anderen deden de kleinere vormen of boetseerden handvatten, bakjes en allerlei plastieke ornamenten. Anderen brachten de glazuren aan, en weer anderen stapelden het gedroogde aardewerk voorzichtig in de oven. Ook was er iemand verantwoordelijk voor de financiële administratie en iemand die de verkoop regelde. In de fabriek werkten in totaal op het hoogtepunt meer dan twintig mensen. De rol van Groeneveldt was steeds die van artistiek directeur. Hij was vrijwel dagelijks in de fabriek te vinden, om de gang van zaken te bespreken en de grote lijnen aan te geven. Groeneveldt bedacht nieuwe modellen en glazuren, die vervolgens in productie werden genomen. De fraaiste voorbeelden hiervan werden voor het publiek geëxposeerd in een speciale 'toonzaal'.

Uit verhalen van oud-werknemers komt een sfeer naar voren van hard werken, maar ook van gezelligheid en saamhorigheid. In de middagpauze werd gevoetbald op een veldje naast de fabriek, en als een van de eersten voerde Groeneveldt de vrije zaterdag in. Aanvankelijk werkten er in de fabriek slechts mannen. Tijdens de oorlogsjaren, en later weer in de jaren vijftig, nam Groeneveldt voor het eerst ook vrouwen in dienst. Hij was zeer tevreden over de resultaten van dit "experiment": meisjes waren volgens hem fijngevoeliger dan mannen, en brachten nieuwe artistieke invloeden mee. En ze waren natuurlijk ook goedkoper...

Ofschoon de artistieke leiding steeds in Groeneveldts handen bleef, gaf hij zijn werknemers nadrukkelijk de vrijheid om zelf nieuwe modellen te ontwerpen. Veel jonge kunstenaars doen bij Groeneveldt hun eerste praktijkervaring op. Groeneveldt nam graag jonge mensen in dienst als boetseerder of ontwerper. Sommigen van hen waren afgestudeerd aan een academie of tekenopleiding en kwamen te werken als stagiair; anderen hadden geen formele opleiding maar hoopten in de fabriek ervaring op te doen in het pottenbakkersambacht. Enkelen van deze beginnende kunstenaars zijn uiteindelijk zelfstandig als keramist verder gegaan. Sommigen hebben een succesvolle carrière weten op te bouwen. Zo heeft Nel Goedhart na haar jaren bij Groeneveldt enige tijd een eigen pottenbakkersatelier gehad, en ook de bekende Nederlandse keramiste Vilma Henkelman heeft korte tijd bij Groeneveldt gewerkt.

4. Even voorstellen ... Henk Breuker

Niet veel liefhebbers van het werk van Pieter Groeneveldt weten dat deze kunstenaar zich, tijdens de lange periode dat de fabriek bestond, liet bijstaan door een groep actieve ontwerpers en meesterdraaiers. Binnen het Groeneveldtproject hebben we een groot aantal van hen weten te traceren. Eén van hen was Anca Meyknecht van de Berg: zij wordt elders voorgesteld. Eén van de belangrijkste draaiers was Henk Breuker.

Henk Breuker werd in 1914 geboren. Op aanraden van zijn ouders bekwaamde hij zich eerst in het vak van meubelmaker. Daarnaast volgde hij in Leiden een opleiding tekenen. Bij een ernstig ongeluk raakte hij één van zijn vingers kwijt. Het zou hem in zijn toekomstige loopbaan als

keramist niet belemmeren. Latere medewerkers uit de fabriek Groeneveldt omschrijven hem als de "meesterdraaier met negen vingers". Als pottenbakker was Breuker grotendeels autodidact. Na een korte periode als leerling-pottenbakker in de fabriek van Zaalberg, trad hij in de jaren '30 in dienst bij de fabriek van Groeneveldt. Hier heeft hij ruim veertig jaar gewerkt (met een onderbreking van enkele jaren in de jaren '60) tot en met het eind van de fabriek in 1973.

Breuker was een gedreven en gedisciplineerde pottenbakker. Samen met enkele andere werknemers behoorde hij tot diegenen die de grootste en moeilijkste vazen draaiden. De allergrootste vazen werden door hem staand gedraaid. Voor het grote werk bewerkte hij zijn eigen klei, omdat hij erg bang was voor lucht in die klei, wanneer die niet goed zou zijn doorgekneet. Naast het grote werk heeft Breuker eindeloos veel kleiner werk vervaardigd. Breukers werk heeft voor kenners een duidelijk herkenbare uitstraling. Henk Breuker behoorde tot die medewerkers die hun werk signeerden, hij signeerde met een gestileerde 'HB'.

Na het faillissement van Groeneveldt in 1973 is Breuker nog tot op hoge leeftijd blijven draaien. Ook gaf hij les. Eén van zijn leerlingen is de hedendaagse keramiste Judith Bloedjes uit Leiden. Zij gebruikt nog steeds dezelfde, handmatige gemaakte gereedschappen zoals Breuker die ook in de fabriek Groeneveldt gebruikte. Henk Breuker overleed eind 2003.

5. Siervazen en bloemstukken

Binnen het keramische oeuvre van Pieter Groeneveldt loopt een belangrijke rode draad: het sierlijk schikken en tonen van bloemstukken. In 1923, in dezelfde tijd waarin hij zich als kunstenaar richtte op de keramiek, huurde Groeneveldt een grote winkelruimte op de kop van het Noordeinde in Den Haag. Hier begon hij de bloemenwinkel *Sheherezade*. De naam verwijst naar het romantische, sprookjesachtige oosten, vanwaar veel invloeden in de keramiek van Groeneveldt zijn terug te vinden. Sierlijke bloemstukken plaatste hij in speciaal daarvoor vormgegeven artistiek aardewerk, temidden van een stijlvolle omgeving. *Sheherezade* werd door de Nederlandse pers zeer goed ontvangen. *Het Vaderland* prees Groeneveldt om diens initiatief '*een eind te maken aan het smakeloos gesol met bloemen*' dat volgens het dagblad kenmerkend is voor veel Haagse bloemenwinkels uit die tijd!

Sheherezade was een zorgvuldig vormgegeven toonkamer. Hendrik Wouda, de vooruitstrevende binnenhuisarchitect van de modernistische Haagse School, ontwierp het interieur, dat volgens de overleveringen bestond uit matgouden vakken die van elkaar werden gescheiden door donkergrijze panelen. Groeneveldt wilde geen bomvolle presentatie, tot de nok gevuld met potten en planten. Hij plaatste een betrekkelijk geringe hoeveelheid aardewerk in de etalages. Hierdoor kwam elk afzonderlijk stuk optimaal tot zijn recht. Spaarzaam drapeerde Groeneveldt de planten en bloemtakken in zijn vazen. Hij kon uren besteden aan de juiste schikking van één of twee takjes. Vandaag de dag noemen we deze wijze van bloemschikken *ikebana*. Als een van de eerste bloemisten in Nederland maakte Groeneveldt hierbij ook gebruik van cactussen als sieralement. Kleine vogeltjes vlogen los rond in de winkel, en droegen bij aan de exotische sfeer.

In 1948 namen twee andere bloemisten, vrienden van de keramist, de zaak over. Tot 1958 bleef de winkel onder dezelfde naam bestaan, en veranderde er weinig aan het interieur. De winkel bleef een sierlijke toonkamer, waar aardewerk van Pieter Groeneveldt smaakvol vormgegeven met bloemen in de etalages stond. De nieuwe eigenaars betrokken regelmatig aardewerk uit de fabriek in Voorschoten. Pas in 1958, toen de zaak wederom in andere handen raakte, veranderde ook de naam: voortaan heette de bloemenwinkel 'Ixora'. Tot begin jaren '70 bleef de bloemenwinkel wel vazen uit de fabriek te Voorschoten afnemen. In 1991 werd de bloemenwinkel opgeheven. Momenteel herbergt het pand een winkel in fraai, ambachtelijk aardewerk uit Portugal - wellicht had de kunstenaar zelf hier wel vrede mee gehad!

6. De groeiende collectie van het Historisch Museum Voorschoten

De expositie in het Historisch Museum Voorschoten geeft een fraai overzicht van de kenmerkende, zeer herkenbare productie van de fabriek van Groeneveldt. Ook omvat de collectie een aantal fraaie unica. We hopen dat deze collectie in de toekomst kan worden aangevuld, zodat in Groeneveldts eigen woonplaats een representatief overzicht van zijn werk ontstaat. Laten we de tentoongestelde stukken eens nader beschouwen.

Veel van wat Groeneveldt vervaardigde is exemplarisch voor wat we verstaan onder de term "toegepaste kunst". Het esthetisch en expressief vormgegeven object staat hierbij niet op zichzelf, maar dient een functie. Een vaas van Groeneveldt kan uiteraard uitstekend als kostbaar kunstvoorwerp in een museale vitrine worden uitgelicht, maar we moeten niet vergeten dat de vaas in eerste instantie bedoeld was om stomweg *gebruikt* te worden. *Vormgeving* gaat bij Groeneveldt en vele andere vooroorlogse keramische kunstenaars samen met *gebruik*. Pas na de tweede wereldoorlog brak een geheel andere benadering door, waarbij keramische kunstvoorwerpen vooral als individuele sculpturen werden opgevat. Groeneveldt heeft zich na de oorlog nooit helemaal kunnen aansluiten bij deze nieuwe stroming. In zekere zin is hij tot het eind zichzelf trouw gebleven: zijn laatste werk bestaat nog steeds hoofdzakelijk uit vazen. Toch zijn veel van zijn "vazen" niet erg functioneel, en hebben ze dikwijls sierlijke, sculpturale handvatten. Groeneveldts latere dekselvazen zijn zelfs vooral bedoeld om geëxposeerd en bekeken te worden.

Veel van Groeneveldts werk kan geplaatst worden binnen een stroming die we mogen omschrijven als het '*glazurenspel*'. Deze stroming, geïnspireerd op Japanse en Chinese keramiek, was in Europa reeds aan het eind van de 19^e eeuw ontstaan in Frankrijk, en brak in de eerste helft van de 20^e eeuw ook door in Nederland. Keramisten als Chris Lanooy, Bert Nienhuis en Hein Andrée waren hiervan de eerste grote vertegenwoordigers. Groeneveldt kende het werk van deze keramisten, en ook hij liet zich nadrukkelijk inspireren door Chinese voorbeelden die hij kende uit musea en uit enkele catalogi die hij thuis bezat. Het kenmerk van het '*glazurenspel*' is de nadruk op een moeilijk vooraf te voorspellen resultaat van expressief over elkaar heen en met elkaar interacterende, veelal druipende glazuren. De kunstenaar streefde naar een hoog niveau van ambachtelijke expertise zoals materiaal- en temperatuurbeheersing en speelde met de effecten van verschillende glazuren en baktechnieken. Het moge inmiddels duidelijk zijn: Groeneveldt deed dit niet alleen, maar liet zich in zijn fabriek bijstaan door zeer ervaren draaiers en glazuurders.

Hoe is een vaas van Groeneveldt te herkennen? Ook zonder merktekens vergissen de echte verzamelaars en liefhebbers zich maar zelden: een Groeneveldt-vaas is ook zonder stempel doorgaans '*signed all over*'. Maar voor de meeste mensen blijft het aangebrachte fabrieksmerk of een signatuur de beste manier om een Groeneveldt te herkennen. De aangebrachte signaturen zijn ook behulpzaam bij het dateren van aardewerk. Pieter Groeneveldt gebruikte gedurende zijn lange loopbaan een aantal verschillende signaturen. Producten werden gemerkt met stempels, met stickers of door middel van met de hand ingekraste initialen.

Ondanks de verschillen komt een aantal vaste elementen telkens terug, waaronder het gebruik van de initialen '*PG*' en de toevoeging '*HOLLAND*'. Drie wassende manen in de fabrieksstempels verwijzen enerzijds naar het wapen van de gemeente Voorschoten, maar maken tevens deel uit van het Groeneveldt familiewapen. De merken werden in principe altijd aangebracht op de bodem van de vaas, ofschoon lang niet alles werd gemerkt. Dikwijls zijn de signaturen deels uitgewist of bedekt door glazuur, en daardoor minder goed leesbaar. Op serie-vazen staan meestal ook typenummers aangegeven.

Naast de initialen van Pieter Groeneveldt zelf ('PG') vinden we soms op dezelfde pot ook de ingekraste initialen van zijn medewerkers. We gaan er van uit dat in deze gevallen de bewuste medewerker de pot heeft gedraaid. Momenteel kennen we van de meeste initialen ook de naam

van de medewerker, maar sommigen moeten uit privacyoverwegingen nog even anoniem blijven (op de website www.pietergroeneveldt.nl staat een overzicht).

De dateringen van de verschillende fabrieksmerken blijven problematisch. Wat het dateren zeker niet makkelijker maakt, is dat oudere merkstempels niet systematisch werden vervangen door nieuwere: in de fabriek te Voorschoten slingerden zowel nieuwe als oude rond, en medewerkers maakten simpelweg gebruik van wat toevallig voorhanden was. Anachronismen zijn daarom niet ongewoon, bijvoorbeeld een 'vooroorlogs' stempel op een 'naoorlogs' product. We onderscheiden grofweg twee grote groepen stempels: a) "vroege" stempels, grofweg gedateerd 1925-1945, en b) "late stempels", ruwweg 1945-1973. Een allervroegst stempel, uit de Amphora periode, dateert tussen 1923-1925.

Tot vroeg werk in de collectie kunnen we rekenen allerlei vazen en cactuspotten die met het "vroege stempel" zijn gemerkt. Deze zijn overwegend voorzien van strakke monochrome glazuren. Dikwijls hebben ze een donkere onderschotel. Ofschoon smaakvol vormgegeven, zijn deze vazen duidelijk bedoeld om gebruikt te worden. Zo hebben veel vazen een "standing" aan de binnenkant van de bodem, zodat de bloemen beter rechtop blijven staan. Een vaak voorkomend model in deze periode is type 50, een bolle bloemsteker met gaatjes in de bovenzijde. Ook werd er veel serviesgoed gemaakt. Naast dergelijk seriewerk vervaardigde Groeneveldt ook meer expressief "vrij" werk, dat in veel gevallen ook als unica werd gesigneerd. Het vroege vrije werk heeft vaak een ovale vorm en kenmerkt zich door expressieve, gedurfd stroomglazuren. Erg goed geslaagd als "toegepaste kunst" zijn de FORTA stoofpotten: stevige potten met platte deksel en een kenmerkend uitgehold handvat. Ofschoon bedoeld als gebruiksvoorwerp, zijn veel van deze FORTA potten toch ook voorzien van een kenmerkend Groeneveldt stroomglazuur.

In de naoorlogse periode lag de nadruk noodgedwongen steeds meer op het seriematig produceren van massaproductie. Het Historisch Museum Voorschoten heeft een aardig overzicht van deze latere serieproductie: bloempotten, asbakjes, en vazen met strakke, eenvoudige vormen. Dit seriewerk heeft vaak typenummers in de bodem ingekrast. Het veelvuldig gebruik van het "travertijn"-effect is kenmerkend voor deze periode, maar ook gladde craquelée glazuren in crème of turkoois-blauw. De open vormen hebben dikwijls een laag gesmolten glaspasta aan de binnenzijde op de bodem. Ook werd er nog steeds allerlei serviesgoed gemaakt.

Maar nog steeds werd er ook artistiek uitdagender werk gemaakt. Erg aardig is het sgraffitowerk uit de jaren '50: geometrische patronen werden in het oppervlak gekrast van vazen die eerst voorzien waren van een donkere engobe. Het museum bezit een zeldzaam voorbeeld van sculpturaal werk in de vorm van een noeste bizon met blauw bruisglazuur. Erg fraai zijn de tegels met gestileerde dierfiguren die vanaf 1957 werden geproduceerd, naar een oorspronkelijk ontwerp van een van Groeneveldts medewerkers, Anca Meyknecht (zie elders in dit boekje). Uit grofweg dezelfde periode komen de zogenaamde "bakbeesten": stevige ovale bakken op vier pootjes in de vorm van een fantasiedier. Het museum bezit een vroeg voorbeeld van het type handgemaakte dekselpotten dat Groeneveldt naderhand veel vaker zou vervaardigen. Dit bijzondere, unieke object is voorzien van een goudkleurig glazuur. Wie goed kijkt kan in het handvat een sterk gestileerde mensfiguur herkennen.

Tenslotte bezit het HMV ook enkele bijzondere stukken uit de periode van na het faillissement van de fabriek, toen Groeneveldt zich in huiselijke omgeving opnieuw richtte op de productie van unica. Groeneveldt maakt in deze periode zowel eenvoudige vazen, kommen en schalen als meer complexe dekselpotten met handgevormde sculpturale handvatten. Soms zijn deze handvatten abstract, maar dikwijls zijn dieren of menselijke figuren te herkennen, zoals bij een hoge, slanke vaas met een handvat in de vorm van een vrouwelijke 'madonna' (***HMV no. 16**). Kenmerkend voor deze periode is het gebruik van een donkere engobe, met daarover grillige, vaak erg expressief bruisende glazuren. Een regelrecht topstuk uit de collectie Voorschoten is bijvoorbeeld een vaas met korte nek voorzien van een dik, bijna drie-dimensionaal glazuur in

diverse tinten blauw, blauw-groen en turkoois. Vrijwel al deze prachtige unica zijn door Groeneveldt zelf gesigneerd.

7. Het PG project

Enkele jaren geleden zijn wij als klein groepje liefhebbers van het werk van Pieter Groeneveldt begonnen systematisch zoveel mogelijk informatie bijeen te zoeken. Inmiddels zijn we uitgegroeid tot een forse groep connaisseurs, verzamelaars en kunstenaars. We hebben een eigen website: www.pietergroeneveldt.nl. Hierop is reeds een en ander te vinden over het leven en werk van deze kunstenaar, en zijn er voorbeelden van het keramische werk te zien. De website is opgezet met als doel informatie te kunnen uitwisselen. Enerzijds delen we graag onze kennis met andere liefhebbers van het werk van Groeneveldt. Anderzijds hopen we mensen te bereiken die we op andere wijzen niet bereiken: mensen die ons kunnen helpen ons onderzoek aan te vullen. We zijn actief betrokken bij onder meer het Historisch Museum Voorschoten, en bij het inventariseren van enkele monumentale vazen in het Huis der Provincie Gelderland te Arnhem. Ons einddoel is een fraaie overzichtstentoonstelling en een publicatie. Hiermee willen wij deze voor Nederland belangrijke 20^e eeuwse keramist de bekendheid geven die hem toekomt.

Het onderzoek was lastig op te starten, zoals enkele pioniers voor ons reeds hadden bemerkt. Er bestaan van het werk van Groeneveldt immers vrijwel geen modellenoverzichten, en zijn persoonlijke archief is na overlijden vernietigd. Groeneveldt heeft in het verleden niet de waardering gekregen die enkele andere vooroorlogse Nederlandse keramisten hebben ontvangen, en er is dan ook erg weinig over hem geschreven. Toch zijn we ver gekomen, met behulp van talloze oud-werknemers, familieleden en vrienden van Groeneveldt, en enkele actieve verzamelaars. In grote lijnen kunnen we inmiddels het verhaal van Groeneveldt schetsen. Er blijft echter veel wat we niet weten. Zo zouden we graag meer willen weten over de persoonlijke achtergrond van Pieter Groeneveldt, zijn interesses en levensloop. Hiertoe zoeken we graag contact met mensen die de kunstenaar persoonlijk hebben gekend. Andere activiteiten hebben eveneens onze belangstelling, zoals rond de bloemenwinkel Sheherezade in Den Haag of de diverse opdrachten die de keramist heeft gekregen, voor bijvoorbeeld restaurants en bouwprojecten. Een van de grote zwarte gaten in onze kennis betreft het vrije niet-keramische werk van deze kunstenaar: zijn poëzie, schilderijen, stofontwerpen, en mogelijk ander werk. Met name tussen 1914 - 1923 heeft Groeneveldt zich op deze gebieden bewogen, maar tot dusverre zijn we hierover erg slecht geïnformeerd. Wie toont ons werk uit deze periode?

Momenteel is met name het aanleggen van een betrouwbaar, zoveel mogelijk compleet keramisch werkoverzicht een van onze grootste aandachtspunten. Gezien de enorme omvang en diversiteit van de fabrieksproductie is dit geen eenvoudige klus. We zijn daarom altijd geïnteresseerd om in contact te komen met verzamelaars in het bezit van bijzondere, unieke stukken, of van werk dat eenvoudigweg geheel niet in ons schema voorkomt. Met nadruk proberen we ook binnen het tijdstraject van dit project onze categorieën seriegoed zo compleet mogelijk te krijgen, en zijn we op zoek naar types die we nog niet kennen. Van enkele belangrijke serie-groepen geven we een overzicht op onze website. U kunt hier voorbeelden uit uw collectie vergelijken met de types in ons overzicht. Indien u typenummers ontdekt die niet op deze lijst voorkomen, aarzelt u dan niet contact met een van ons op te nemen. Wellicht ter overvloede: we zijn niet op zoek naar koopwaar. Met enkele goede foto's en een omschrijving van afmeting (hoogte en rand diameter) en het type signatuur kunnen wij voort.

Olivier Nieuwenhuyse (onieuw@xs4all.nl)
Robbert de Vries (robbert_de_vries@hotmail.com)

www.pietergroeneveldt.nl